

Smalnäbbade nötkräkor i Invasion från öster

Thomas Pettersson

Arten nötkräka *Nucifraga caryocatactes* är uppdelad i ett antal geografiska raser. Den nötkräka som häckar i Västmanland tillhör den s. k. nominatrasen (*N. c. caryocatactes*), ibland kallad tjocknäbbad nötkräka. Lokalt i norra Sverige häckar sedan slutet av 1970-talet även en annan ras, den smalnäbbade nötkräkan (*N. c. macrorhynchos*). Den senare har sitt huvudtillhåll i östra Ryssland och vidare österut i Sibirien. Emellanåt dyker den även upp hos oss i mer eller mindre omfattande invasioner, vilket är fallet just denna höst 1995.

De båda nötkräkeraserna har bl. a. det gemensamt att de under sen sommar och höst hamstrar föda som används dels som föda under vintern, men också till att föda upp sina ungar under påföljande års häckning. Nötkräkorna är starkt specialiserade på en viss typ av föda. För "vår" nötkräka gäller att hassel måste ha en god fruktsättning, medan cembratalens *Pinus cembra* kottsättning är avgörande för den smalnäbbades hamstring och häckning.

Hamstring viktig

Fruktsättningen hos hassel och cembratall varierar från riklig till nästan helt utebliven. Det är under sådana dåliga år som nötkräkorna ger sig iväg på invasionsartade flyttningar, vilket alltså även kan gälla den tjocknäbbade rasen. Det tycks alltså vara bristen på hamstringsbar föda som utlöser flyttningsaktiviteten, snarare än brist på föda som sådan.

Senast en invasion av smalnäbbad nötkräka uppmärksammades hos oss var 1985 och innan dess 1968. Den smalnäbbades invasioner är dock ett fenomen som är känt sedan länge. Nilsson (1858) beskriver t. ex. en invasion år 1844 "...då nötkräkan i stort antal nästan samtidigt visade sig ej blott i hela Svea och Göta rike... utan äfven i ... en stor del af Frankrike, Belgien och t. o. m. märkte man spår deraf i England."

Oskyggheten säkert särdrag

De båda nötkräkeraserna är svåra att skilja åt på de yttre särdragen. Som namnet antyder är den smalnäbbades näbb smalare och dessutom längre än nominatrasens. Det kan dock vara svårt att i fält med säkerhet avgöra rastillhörigheten på denna karaktär. Bättre, men även detta subtilt, är att titta på utbredningen av vitt på de yttre stjärtpenorna. Här har den smalnäbbade betydligt mer vitt än vad den tjocknäbbade har och under goda förhållanden kan åtminstone

Västmanlands Ornitologiska Förening (VOF är en regionalförening av Sveriges Ornitologiska Förening (SOF).

Medlemsavgiften till VOF är 70 kr för 1995. Beloppet insättes på postgiro 1 06 54 - 2.

Medlemmar erhåller *Fåglar i Västmanland* utan särskild kostnad.

Illustrationer: Daniel Green (DGN), Lasse Ström (LS), och Jan-Olov Bergström (JOB).

Omslagsfoto: Ängshök av Kim Lill.

typiska individer urskiljas. Men, mellanför-
mer finns, som inte ens genom mätning
med linjal och skjutmått med säkerhet kan
hänföras till den ena eller andra rasen. Om
det handlar om utslag av variation inom
respektive ras som kan närma sig varandra
eller om det handlar om hybrider är mig
obekant. I tabell 1 visas variationen i
näbbhöjd resp. -längd samt utbredningen av
vitt på sjätte (yttersta) stjärtpennorna.

Ett mycket gott indicium på rasillhörig-
het är den smalnåbbades exceptionella
oskygghet, liksom dess uppenbara goda
formåga att söka sig fram till det fåtal
cembrotallar som finns i trädgårdar m. m.
och på kort tid lanssa dessa på kottar.

Lönsam strategi

En intressant fråga är givetvis vad fitnessen
kan vara att ge sig iväg, ibland flera hundra
mil, från sina normala uppehållsorter.
Handlar det om "desperata" beteenden med
karaktär av kollektivt självmord, likt
fjälllämnarna har beskyllits för? Det finns
emellertid mycket som tyder på att flyt-
ningarna har en väsentlig funktion att fylla,
nämligen att den faktiskt bidrar väsentligt
till överlevnaden. Chansen att överleva vid
utflyttning tycks uppenbarligen vara större
än att stanna och försöka klara vintern utan
hamstrad föda. Det kan också hända att
häckningar äger rum i nya områden, som t.
ex. var fallet på Gotska sandön 1955, efter
en invasion föregående höst (SOF 1990).

En väsentlig andel av nötkräkorna tycks
dessutom flytta åter till sina ursprungliga
häckningsområden, vilket har påvisats
genom återfynd av ringmärkta fåglar. En i
Sverige vintern 1954/55 ringmärkt fågel
återfanns i augusti 1955 i Petjora i norda
Ryssland (Eriksson & Hansson 1973) och
en annan fågel, märkt vid Ottenby i augusti
1968, återfanns i oktober samma höst i
Ryssland, ca 2200 km från märkplatsen
(Österlöf 1977).

Litteratur

Eriksson, M. & Hansson, J.-A. 1973.

Invasionen av nötkräka *Nucifraga caryo-*
cactates 1968. *Vår Fågelvärld* 32: 11-22.
Nilsson, S. 1858. *Skandinavisk fauna*.
Foglarne. 3:e uppl. Lund.

SOF. 1990. *Sveriges fåglar*. 2:a uppl.
Stockholm.

Svensson, L. 1992. *Identification Guide to*
European Passerines. 4:e uppl. Stock-
holm.

Österlöf, S. 1977. *Report for 1968 of the*
Bird Ringing Office. Stockholm.

Thomas Pettersson tel 021-13 81 76

Rapportera nötkräkor!

För att kunna kartlägga invasionens
förlopp mer i detalj vill jag uppmana till
rapportering av iakttagelser av nötkrä-
kor. Det är värdefullt om det framgår om
rasbestämning gjorts eller ej. Om det
inte har gjorts - finns det något som kan
tyda på den ena eller andra rasen? Det
kan t. ex. röra sig om oskyggt beteende
eller observation i område där den
tjocknåbbade rasen veterligen inte finns.
Rapportering kan gärna ske i samband
med den ordinarie rapporteringen till
regionala rapportkommittén.

Häckar i Västmanland?

Det finns ännu inga bevis för det, men när
familjen Erikssons trädgård på Björkängs-
vägen i Skultuna invaderades på efter-
sommaren berättade de att "det var tredje
sommaren de uppehållit sig i trädgården".
Att det rört sig om just den smalnåb-
bade rasen även tidigare år förefaller
högst sannolikt då kräkorna alla är ätit
upp kottarna i familjens cembrotallar.

Tabell 1. Variation i näbbhöjd resp.
näbb längd samt utbredning av vitt på yttersta
stjärtpennorna (TF 6). Det senare uttryckt i
millimeter från pennans spets (Svensson
1992).

	Tjocknåbbad	Smaln.
Näbbhöjd (mm)	13-16.3	nötkräka 11.5-13.8
Näbb längd (mm)	39-48	42-53½
Vitt på TF 6 (mm)	12-23	19-32